

بول مٹی دیا باویا: اک جہات

Abstract:

In Punjabi literature and Language Sajjad Haider's name does not need an introduction. Punjabi Drama is incomplete without him. He was at home in Punjabi, Urdu and English languages. He was director programmes in Radio Pakistan. His major work includes four collections of Punjabi dramas in which he dealt with grim realities and bitter facts of society. His characterisation doesn't focus merely on appearances rather emphasizes on overall development. This article probes into his third collection of dramas entitled as "Bol Mitti Deya Baweya" by using qualitative method of research. This collection consists of his dramas where religious, symbolic and mystic aspects stayed prominent. The reaseacher aims to read between the lines to explore its semantic and pragmatic importance.

Keywords: *Punjabi literature, Sajjad Haider, Punjabi Drama, Bol Mitti Deya Baweya, religious aspect, Symbolic, Semantic and Pragmatic.*

.....

سجاد حیدر دی پنجابی ڈرامہ نگاری دا موضوع پنجاب دی پینڈو تے شہری رہتل اے، انج
جاپدا اے جویں اوہدے وچ اوہناں نوں کمال حاصل اے۔ خاص کر پینڈو و سوں دی بھرویں

عکاسی دے نال نال اوہناں دے ڈرامیاں وچ اک نواں پن موجوداے۔ اوہناں دے ڈرامے ریڈیوسٹیشن والیاں وچ اپنی نویکلی بٹنر تے دلچسپ مکالمیاں پاروں چوکھے مقبول نیں۔ ’بول مٹی دیا باویا‘ سجاد حیدر دی پنجابی ڈرامے دے کھیتر وچ تہی تخلیق اے۔ جیہدے وچ گل پنج ڈرامے شامل نیں۔ ایہ کتاب اگست 1977ء وچ پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور نے شائع کیتی، ایس دا دیباچہ اردو زبان وادب دے سرکڈھ سو جھوان احمد ندیم قاسمی دا لکھیا ہویا اے، جدکہ ایس دا ٹائٹل پاکستان دے نامور مصور صادقین دے فن دا خوبصورت نمونہ اے۔ پہلا ڈرامہ ’سچ دا مہاندرا‘ اے۔ جیہڑا اوہناں دی فنی پختگی تے زبان دی سلاست دا ودھیا نمونہ اے۔

اجو کے سے وچ لوکائی نوں اپنے آپ توں اڈ کسے ہور دی نہ سوچ اے، تے نہ ای کوئی رحم اے۔ او تھے ای سجاد حیدر اپنی لکھت نال ایہ دھیان دواندے نیں کہ ساڈی بھلائی ’کر بھلا سو ہو بھلا‘ وچ ای اے۔ دُنیاوی خوشیاں اگر روپے پیسے نال خریدیاں جاسکدیاں تے فیرا شرافیہ نوں نہ کوئی روگ ہونداتے نہ ای کدے موت آوندی۔

”سچ دا مہاندرا“ ناں دے ایس ڈرامے وچ لکھاری نے دکھ دکھ پنچ کرداراں دے مونہوں مکالمے آکھوائے نیں۔ اوس ایہناں پاتراں دے فرضی ناؤں رکھے نیں جیہناں وچ اوہنے علامتی طور تے گوڑھا رنگ بھریا اے۔ ڈرامے دے کرداراں وچ سرخس، بھلا پاندھی، مودھا فقیر، سُن سُن سُن تے سرخس دے ہمزاد توں دکھ اوس دی اک سیکرٹری وی شامل اے۔ ناواں دے ایس اسلوب پاروں ایہ ڈرامہ آفاقیت تے عالمگیریت ول ٹر گیا اے۔ ایہدے کردار اپنا آپ جاپدے نیں کیوں جو اک عام بندے وانگوں اپنے کھسیاں نوں نوٹاں نال رنج بھر رہے آں تے اپنے دل نوں رب دلوں، اوہدی لوکائی واسطے رحم دلوں خالی کردے پئے آں۔ وی اوہ وعدہ (الست برکم)؛ جیہڑا رب نال کیتا سی، اوہنوں وسار کے اپنے من وچ بہتے توں بہتے دی آس لائی بیٹھے آں۔

ایہ ڈرامہ اک فون کال توں اپنا ٹڈھ بھندا اے، جیہڑی سرخس اپنے کسے کاروباری بجن نال کر رہیا ہوندا اے۔ ایہتوں ایہ پتا لگدا اے کہ ایس ڈرامے دا مرکزی کردار بجاتی اے تے اوہ اپنے ایس کاروباری متر نال سلک دی کسے پچھلی کھیپ بارے شکایتاں کر رہیا ہوندا اے۔ اوہدے

کہن موجب:

”پر میں ایہ کہیوں بغیر نہیں رہ سکدا جے گجھ تھاناں وچوں تیرے مزدوراں
دے پسینے دی بو آرہی سی..... صرف ایہ دَسنا ضروری اے جے سلک خریدن
والا لگا ہک میلے کپڑے اُتے اپنی رقم برباد نہیں کردا۔“ (1)

ایس توں مگروں ڈرامے وچ اک زور دار دھماکے دی آواز فیڈ ان ہوندى اے تے فیر
ویکھدیاں ای ویکھدیاں افراتفری دی فضا قائم ہوندى وکھالی دیندى اے، جس وچ کسے نوں کسے
دی کوئی فکر نہیں ہوندى، بس سبھ نوں آپو دھاپی پئی ہوندى اے۔ ایس دھماکے بعدوں سرخس نوں
سوائے اپنے نفع نقصان دے ہور کسے شے دی پروا نہیں ہوندى، حالاں کہ اوہ ایس گل توں اُکا
انجان ہوندا اے کہ اصل نفع نقصان کیہ شے اے۔ کارل مارکس دے Class Distinction
دے نظریے توں ڈھیر واقف اے۔ شاید ایسے پاروں اوہدے گھڑے ایہناں کرداراں دے کار
ویہار توں ایہ صاف ظاہر ہوندا اے کہ کم کرن والے ہتھ ہور ہوندے نیں تے پیسے گنن والے۔
ایس توں اگیرے ڈرامے وچ اک ہور دھماکے دی آواز فیڈ ان ہوندى اے تے سیکرٹری گھبرا
جاندى اے۔ اوہ سوچدی اے کہ وڈا نقصان ہو یا اے۔ پر اوہ ویلے سرخس دی گل اجوکے
روڈیاں تے جھات پاون تے مجبور کردیندى اے۔ بقول سرخس:

”ہاں۔ دشمن دے جہاز نے بم سٹیا اے۔ پر خطرے دی کوئی گل نہیں پلگل
محفوظ آں۔ توں اپنا کم کر۔“ (2)

ایتھے سیکرٹری دا جواب ایس گل دی دَس پاوندا اے کہ حالے وی کدھرے کدھرے
انسانیت دی رتق موجود اے۔ اوہ جواب وچ آکھدی اے:

”سر میرے کولوں کم نہیں ہو سکدا۔ تسیں آپ ویکھ رہے او۔ میرے ہتھ کتب
رہے نیں۔ پتا نہیں کتنے لوک بم نال مر گئے نیں۔“ (3)

سجاد حیدر نے ایس ڈرامے وچلی سیکرٹری دے روپ وچ اوہناں اٹوٹ انگاں دی
جھات پائی اے جیہڑے ساڈی زندگی دا حاصل ہوندے نیں تے اوہ ماپے نیں؛ جیہناں کولوں نہ
کوئی وچھڑنا چاہندا اے تے نہ کوئی اوہناں نوں اپنیاں اکھاں توں دُور ہوندا ویکھنا چاہندا اے۔

”جے میں جاندی جے اج پیتیاں دی شاخاں توں جدائی دادِ اے تے میں
اوہناں نوں نال ای لے آوندی۔“ (4)

ایس ڈرامے دے مکالمیاں راہیں پاتراں دی حیاتی وچ طبقاتی کشمکش تے نظریات دا
اختلاف نظر آوندا اے۔ اک پاسے دولت دی ریل پیل اے تے لوک پیسے دھیلے نوں ہر شے
خریدن واسطے کافی سمجھدے نیں۔ دو جے پاسے لوکاں دی دے دل وچ حالے وی رُپے پیسے توں
ودھ ہمدردی تے رحم دا جذبہ گٹ گٹ کے بھریا ہویا اے۔

سجاد حیدر اپنی ایس کمرت وچ ایس گل دی دس پاوندے وکھالی دیندے نیں کہ ’بندا
بندے دا دارو ہوندا اے‘، دُو جے پاسے ایس گل دا ای وکھالا ارسطو کول لہندا اے جو آکھدا اے:
'انسان معاشرتی حیوان اے..... انسان معاشرے توں کٹ کے نہیں رہ سکدا اتے معاشرہ کیہ
ہوندا اے؟ افراد دا گروہ۔ فرد نہیں تے سماج نہیں، یعنی زندہ رہن لئی اک دُو جے دے ساتھ دی لوڑ
بیمیش رہندی اے۔

مودھا فقیر حق سچ دا سنگ نبھاون والا پاترا اے، اوہ سرخس نوں دُنیا دے جھیلیاں چوں
نکل کے انسانیت دی خدمت دا درس دیندا اے۔ اوہ اوہنوں اپنے گریوان میں سر نیواں کرو پکھن
ول پریردا اے۔ اوہ اوہنوں اپنا بھار (دولت) سٹنن دا آکھدا اے۔ ایس ڈرامے وچ لوکاں دے
ہسن بولن دیاں کئی آوازاں فیڈ ان ہو کے آوٹ ہو جاندیاں نیں تے تن Pips دی آواز اندر
آوندی اے اتے اک نواں کردار سُن سُن ڈرامے وچ متعارف ہوندا اے۔

ایس کتاب دا دُو جا ڈرامہ اوہ لکھت اے جیہدے تے کتاب دا سرناواں رکھیا گیا اے
”بول مٹی دیا باویا“ ناں دے ایس ناکے دے گل چار پاتر نیں۔ پرائس وچ اک میکاکی آواز وی
شامل اے جیہنوں پنجویں کردار دے روپ وچ وی وکھ سکدے آں۔ اوہناں کرداراں وچ ناجی،
سیٹھ بلند اقبال (عرف بلو جی)، میڈم جی جیہناں دا ناں پری اے تے رونی جیہنوں صاحب جی
آکھ کے سدیا جاندا اے شامل نیں۔ ایہناں توں اڈ اک لکڑی دا باوا وی ایس ڈرامے وچ اک
انسان دے روپ وچ پیش کیتا گیا اے تے اوہنوں بندیاں ہارگلاں کردیاں ہویاں وی وکھایا گیا
اے۔

اپنا درد و ٹڈان لئی ہر بنی آدم نوں دُو بے بندے دی لوڑ ہوندی اے۔ انسان نہ لہھے تے
فیر کنیاں نے جنور پالے ہوندے نیں، کئی پھل بوٹیاں نال گلاں کردے نیں۔ کجھ تے اپنے آپ
نوں ای مخاطب کر کے دُکھڑے پھر ولدے وکھالی دیندے نیں۔ ربّ وی انسان دے اندر ای
اے۔ خبرے اپنے آپ نال گل کردیاں اوہ اندروں خدا نال ای لگے ہوندے نیں۔ ایسے گل دا
بیان روئی دیاں گلاں وچ وی لہھدا اے۔ اوہ ناجی بارے آکھدا اے:

”..... اوہ انسانیت دا پھوگ اے، زری نوکرانی۔ اوہنوں حیاتی دا بھار
سائواں رکھن واسطے کسے ٹھمنے دی لوڑ اے۔ ایہ باوا اوہ ٹھمننا اے۔ ساریاں
دے اپنے اپنے ٹھمنے نیں۔“ (5)

ایس گل وچ کوئی شبہ نہیں کہ بہت سارے منکھ دلاں توں دا نچے تے چنگے جذبات توں
سکھنے ہوندے نیں۔ کنیاں دے سینے وچ نفرتاں، کدورتاں اینیاں ودھ ہوندیاں نیں کہ اوہناں
دے سینے وچ دل تے بھاریں ہوند اے پر سکھنا تے بے فیض، نوشہ گنج بخش ^{پھول} دے مطابق
کالا سیاہ۔ دُو بے پاسے کئی ظالماں دے سینے تے خبرے دل ہوندا ای نہیں اے جیہڑے عام
لوکائی دا غم سمجھنا تے دُور، اوہناں نوں انسان ای نہیں گندے۔

ایس ڈرامے دے انت ول ودھیے تاں اک تھاویں میڈم پری آکے روئی نوں بے نقط
سُنا ندے نیں تے واضح کردے نیں کہ اوہنوں روئی دا ناجی نال ہسنا پسند نہیں اے۔ روئی
جانیاں ہویاں وی قاری نوں حیاتی دا اک پکھ سوچین لئی دے جاندا اے اوہ اپنی ماں نوں مخاطب
کر کے آکھدا اے:

”مئی، کئی انسان تے جانوراں توں وی ودھ بے زبان ہوندے نیں،
اوہناں دی پناہ واسطے وی کوئی انجمن بناؤ ناں۔“ (6)

تیجے ڈرامے دا سرنواں ”گھگھوتے گھوڑے“ اے۔ اوہدے پاتراں وچ شامل اک
بردا اے جیہڑا سچ دا پانڈھی اے تے سچا دردے نال سدیا جاندا اے۔ دوسرا کردار بانڈی دا اے
جیہڑی اک کنیراے پر بردے واسطے سلکھنی اے جویں بردا اوہدے لئی سچا رارے۔ اوہدے مگروں
ڈرامے وچ اک سرس صراف اے جیہڑا بڈھا کیمیا گراے، سونا بناون دی ہوس نے اوہنوں پاگل

کر رکھیا اے۔ اوہدے مگروں سرس دی بیوی لکھی جیہڑی بڑھی عمرے وی رنگین مزاج اے، اوہ شامل اے۔ ایس خاندان دا چشم و چراغ لاڑھا جیہڑا سرس دا پتر اے۔ اوہ کمزور دل تے دماغ رکھدا اے۔ ایہناں دے علاوہ بردیاں دا بیوپاری اک سوداگر اے تے اخیر تے اک ہور کردار سردار دا متعارف ہوندا اے۔ گل ملا کے ایس ڈرامے وچ سست پاتر شامل نیں۔ اپنے ناں دی خاصیت بارے سچیاں لکھت وچ باندی نال گجھ انج مخاطب ہوندا اے:

”ناں نہیں ال۔ بندیاں دے ناں صفتاں تے رکھے جانداں نیں، تے ایہ

صفتاں اوہ ہوندیاں نیں جیہڑیاں اوہناں بندیاں وچ ہوندیاں نیں۔ انھے دا

ناں سجا کھا رکھ دیندے نیں.....“ (7)

اج کل دے لوک وی اپنے ناواں دیاں صفتاں توں وانجھے ہوندے نیں۔ غنی ناں دیاں کول سخاوت نہیں، رحیم ناں دیاں کول رحم دی بوند نہیں، مومن ناں دیاں بندیاں وچ مومن والی اک وی صفت نہیں، عادل ناں دیاں کولوں عدل دُوروں وی نہیں لنگھیا۔ ایہ تے ایسراں اے جویں ناں دراصل انسان دی شخصیت توں اکا اُلٹ رکھے جاوے۔ کوئی ظالم اے تے اوہدا ناں رحیم رکھ دیو، کوئی ماڑا اے تے اوہدا ناں جابر رکھ دیو.....

ایس ساری کہانی وچ لاڑھا ذہنی طور تے کمزور تے وہمی طبیعت دا مالک اے۔ اوہنوں باندی اک کالی بلی وکھالی دیندی اے تے اوہدا رولاسن کے لکھی تے ’بردا‘ وی آجانداں نیں۔ لکھی اپنے پتر نوں پکھی جھلن لگ پیندی اے۔ گجھ چر مگروں جدوں لاڑھے نوں ہوش آجاندا اے تے لکھی نوں اپنیاں موج مستیاں فوراً چھیتے آجانداں نیں تے اوہ بردے اُتے ڈورے پاونا شروع کر دیندی اے۔ اوہ تھے بردا اک بڑی گُوڑھی گل بول کے سجاد حیدر ہوراں دی ڈوگھی سوچ دی عکاسی کردا اے۔ اوہ اوہدے اکلاپے بارے چچھدی اے تے بردا گیوں آکھدا اے:

”جے دھیان لگا ہوئے تے اکلاپا گندن کر دیندا اے۔ جے حضوری نہیں

تے اکلاپا بڑا گھمبیر دکھ اے۔“ (8)

اکلاپا انسان نوں واقعی گندن کر دیندا اے؛ جیہڑے بندے دی لوء رب نال لگی ہووے۔ ایس اکلاپے نے انگریزی شاعر ورڈز ورثہ نوں Daffodils دا ناچ وکھایا اے ایس

اکلاپے وچ ای اوہ کسے گڑی دی موسیقی دی واج سُندا رہیا۔ ایس تہائی نوں حاصل کرن لئی صوفی شاعراں فقیری چولے پائے تاکہ حیاتی دے عام لوک اوہناں نوں نندن تے دُور رہن تاں جے اوہ رب سچے نال اپناچت سا بنجھا کر سکے۔

پراگے دے چوتھے ڈرامے دا سرنواں ’پنجرہ‘ اے۔ ایہدے پاتراں وچ راء آدم خاں شامل اے جیہڑا اک باغی سردار اے۔ اوہ کھروی آواز دا مالک اے۔ دُوجا کردار پاسا جوہری دا اے جو یوں کہ ناں توں ظاہر اے پئی اوہ اک جوہری اے۔ اوہدی آواز راء آدم خاں نالوں برعکس اے تے باریک اے۔ مگر اُچا بولن دی عادت بچ بنتلا اے۔ تیجا پاتر اسوار شادی خاں دا اے جیہڑا جوان تے ہشیار اے۔ پر اوہدے بولن دا ڈھنگ اکھڑا اے۔ اک ہور کردار سخی مولا دا وی ایس ڈرامے وچ شامل اے جیہڑا اپنے ناں دی سچی تصویر اے تے اک اللہ لوک بزرگ اے۔ اوہدے بعد مائی میراں دا پاتر اے جیہڑی اک دکھیاری ماں اے تے اوہدی آواز وچ سوز اے۔ ایہدے مگروں مائی میراں دے پُتر سدھ سائیں دا کردار وی ایس تخلیق دا حصہ اے؛ اوہ اپنی مستی وچ مست الست جی اے۔ ایہدے توں وکھ رستم تے رُشنائی دے کردار وی ایس ڈرامے دا حصہ نیں جیہڑے جوان نیں۔ ایہدے علاوہ رسالدار اُتے سنتری دے پاتر وی شامل نیں۔ ایہدے نال نال کامیاں دی آواز وی ضرورت موجب فیڈ ان تے آؤٹ ہوندی اے۔

اج دا منکھ بہت سارے لوکاں نوں خدا سمجھدا اے تے اوہناں نوں سلام کرنا چھڈ، اوہ اوہناں دے پیریں پے جاوے نوں وی تیار ہوندا اے۔ اوہ بھائیں کوئی پیر فقیر ہووے یاں کوئی وڈا بندہ۔ رب نے انسان نوں اشرف المخلوق بنا کے گھلایا اُتے اوہنوں عزت نفس تے آزادی عطا کیٹی، جیہنوں انسان اپنے آپ نوں دُوجے لوکاں دے قدماں وچ رول کے عزت نفس توں وانجھا ہو جاندا اے۔ خدا دا نائب عام لوکاں دا نائب ہو جاندا اے۔ جو یں روسو دا آکھنا اے:

"Man is born free, but he is everywhere in chains."⁽⁹⁾

اپنی آزادی نوں ایس سماج دے کچھ لگ کے آپ ختم کیتا ہو یا اے۔

ایس ڈرامے وچ جدوں راء آدم خاں دی آواز گونجی اے تے اوہ اپنے ازلی رعب نال لوکائی نوں لکاردی اے۔ اوہ بھائیں قید وچ اے تے اوہ اوہدے مونہ تے ٹھکن توں وی دریغ

نہیں کر رہے۔ پر اوہ دِلِ حالے وی زندہ اے۔ اوہ حالے ہار یا نہیں..... اوہ دَسدا اے کہ کویں اوہ اپنے لوکاں دی غداری پاروں نواب کولوں شکست کھا گیا، نہیں تے اوہدی تھان تے اج اوہ نواب ہوندا۔ اوہ آکھدا اے: تسیں بھاریں مینوں کمزور سمجھ کے اج اپنیاں طاقتاں آزمان آگئے او۔ ایس گل نال اک وڈی حقیقت ول اشارہ ہوندا اے کہ کویں لوک ماڑیاں دھیریاں دی کھل لاهندے نیں۔ جدوں اوہ مہاتر نما نے ساھن بن کے حیاتی دے کسے پڑ وچ کدھرے کھلو جاندے نیں تے کنڈ وکھا کے نس جاندے نیں۔ زندگی گزارن واسطے جویں وڈا جگرا چاہیدا اے او سے طرحاں ساھن بنا وی ضروری اے، نہیں تے لوک جیون نہیں دیندے۔ اوہ بھیڑیے ہوندے نیں تے تہانوں بھیڑ سمجھدے نیں۔

پنچواں تے اخیر لا ڈرامہ جیہناں نین نندراولے دے سرنادیں پٹھ لکھیا گیا اے۔ ایہدے پاتراں وچ شامل نیں: منو جی، جیہڑا اک نگھا بندہ اے تے اوہدا خلوص متاثر کرن توں نہیں رہندا۔ اوہ اپنے بارے چ گل ایسراں کردا اے جویں کسے ہور بارے گل کر رہیا ہووے۔ دوجا کردار منصورہ دا اے جیہڑی منو جی دی بیوی اے تے دکھاں دی آگ وچ سڑ کے اوہنے دوجیاں لئی جیونا سکھیا اے۔ ایہناں دوواں دا اک پتر راشدا اے جیہدے وچ اپنی عمر دی جوانی دے نال نال سوچ دی پختگی وی ڈھیر لہدی اے۔ ایہدے علاوہ ایس نائک دے پاتراں وچ روبری شامل اے جیہنوں منو جی، عاشی کہہ کے بلاندے نیں۔ اوہ دُنیا دیاں رنگینیاں نوں محسوس کرن والی عورت اے تے منو جی دی پسند اے۔

ڈرامے دا مڈھ دوواں خانداناں دے بچیاں دے سکول دی کھنٹی و جن توں بچھدا اے تے دوویں Roller Skates تے سکولوں گھر واپس پرتن دا جتن کردے نیں۔ اوہ ہسدے کھیڈ دے اپنا سفر شروع کردے نیں۔ دوواں وچ محبت دا رشتا وکھایا گیا اے تے دوویں ریس لانڈیاں اتے گانے گاندیاں گھر ول تڑے جاندے نیں۔ جویں پہلے دسیا گیا اے کہ راشدا اپنی عمر دے حساب نال پختہ سوچ دا حامل اے اوہ بدل گن تے Auden دیاں لائناں اپنی سنگی روشن نوں یاد دلاند اے۔ اوہ آکھدا اے:

”اپنی موت دا خیال اِنج آوندا اے جویں پکنک وچ دُوروں بدل گرجن دی

آواز آوندی اے۔“ (10)

موت ہر انسان نوں اپنے توں دُور وکھالی دیندی اے۔ پر اوہدے متھے ویلے دا کسے نوں کوئی پتا نہیں ہوندا کہ اوہ کدوں انسان دی گچی نپ لوے گی۔ عمر دے اخیر لے سرے دا کسے نوں نہیں پتا ہوندا۔ ایہ رب ولوں اک عنایت اے کہ اوہنے ایس بھیت نوں تھوڑ دے انساناں نوں نہیں دسیا، کیوں جے اگر بندے نوں اپنی موت دے ویلے دا پتا ہوندا تے اوہ خوف تے دہشت دے نال پہلے ای کدھرے مر جاندا۔ ریاض اپنی بیوی روبی نوں اک بیمہ پالیسی بارے دس پاؤندا اے جیہڑی اوہدے مرن دی صورت وچ اوہدی گھر والی دیاں پریشانیاں نوں گھٹان لئی مددگار ثابت ہوئے گی۔ استھے ریاض اک سمجھدار آتے اپنی حیاتی نوں واقعی ای پچھے ڈھنگ نال چلان والا آدمی جا پیدا اے۔ اوہ روبی نوں وی ایہ حقیقت دسن دی کوشش کردا اے۔ اوہ آکھدا اے:

”ایہ بڑا اوکھا زمانا اے روبی۔ بندے کول اثاثہ نہ ہووے تے اوہ قدم قدم

تے دو جیاں دا محتاج ہوندا اے۔ میں نہیں چاہندا جے تُوں کسے دی محتاج

ہوویں۔“ (11)

سجاد حیدر ایس گل دی دس پائی اے کہ کہو یں اک ذمے دار مرد نوں اپنے خاندان دی راکھی کرنی پیندی اے کہ اوہ جیندیاں تے جیندیاں، مویاں وی ایس فکر نال نتھی ہو کے جان دے حق وچ اے کہ اوہدے مگروں اوہدی بیوی تے اوہدے بچیاں دا کیہ ہووے گا۔ دوجے پاسے روبی وفادار بیوی تے جذباتی عورت وانگ ساہمنے آوندی اے۔ اوہ زندگی دی اک ہور کٹوڑی سچائی نوں بیان کردی اے۔ اوہ آکھدی اے:

”ڈنسی ایہ نہیں سوچدے پئی دولت دے ڈھیر اُتے بہ کے بند کلم کلیاں دو

دن وی نہیں جیوں سکدا۔“ (12)

روبی، ریاض نوں اپنا خاب سُناندی اے تے ریاض اک ماہر نفسیات دیاں خوبیاں گنو اندیاں ہویاں اوہنوں اوہدی تعبیر دسد اے کہ اوہ اک بال چاہندی اے تے اوہنوں ایہ لگد اے کہ ریاض نوں بچے دی خواہش نہیں اے۔ ریاض دے اوہدی صحت ول توجہ دوا کے بچے دی پیدائش توں مننا ہی کرن تے روبی اوہنوں اپنا دل پھول کے دسدی اے کہ کہو یں اک عورت

جذباتی طور تے ضرورت مند ہوندى اے کہ اوہنوں خاوندى محبت دے نال نال پتر دا موہ پياروى چاہيدا ہوندا اے۔ اوہ آکھدى اے:

”عورت پيار دے نگھ وچ جيوندى اے اوہنوں تے سارے اى پيار چاہيدے نيس۔ خاوند دا پيار، بھائی دا پيار، پتر دا پيار۔“ (13)

رياض اوہنوں ايس گل تے چاہن والے دے پيار بارے وى ياد دلاند اے تے اوہنوں منوجى دے بارے اشارہ کردا اے۔ جيہدے تے روبى اک وارى فير جذباتيت وکھاندياں ہوياں اَنج دے عاشقاں بارے اپنے وچار سانجھے کردى اے:

”پتا نيس ايس دھرتى تے کئے منوجى نيس، جيہناں دياں خاہشاں دے پھل گواچ گئے نيس تے اوہ حياتى دے جنگل وچ اوہناں نوں لھدے پھر دے نيس.....“ (14)

خيالاں دى دوڑ بھاويس صرف سوخى مہينوالت تے سسى پونوں تک ہووے، حقيقت تے ايو اے کہ اَنج وى کئے اى پریم چجارى کچے گھرے تے ٹھلدے نيس تے اپنے محبوب نوں بھالدے پھر دے نيس۔

رياض ايس گل تے روبى دى مخالفت کردا اے۔ اوہ ٹھہر يا اک ماہر نفسيات تے ہر شے وچ منطق تے دليل ویکھن والا۔ اوہ روبى نوں آکھدا اے کہ انھے جذبے بندے نوں کدھرے دا وى نہیں چھڈ دے۔ جے بندہ ايس طرحاں اپنے جذبات دا پابند ہو جاوے تے اوہ چوٹ کھاند اے۔ مگر حقيقت تے ايو وے کہ ايو جذبیاں داسیک اى ہوندا اے جيہڑا انسان نوں درياواں وچ چھال مارن دا حوصلا دیندا اے تے عشق دے انجام نوں جاندياں ہوياں وى ايس اگ دے دريا وچ کدن توں بے خوف کردیندا اے۔ روبى ايس رمز نوں ايسراں بيان کردى اے:

”حدوں اُرانہ پياں بھار کھلو کے حياتى دا روپ ویکھن والے بس اپنا آپ اى بچالے جان دے نيس۔ کدھرے دل دياں دولتاں توں اوہناں دى جھولى خالى اى رہندى اے۔“ (15)

جويس سمندر دى گہرائى کنڈھے کھلو کے نہیں ناپى جاسکدى، اوس طرحاں اى عشق دا ذوق

وی ایس جذبے توں آشنا ہوئے بغیر نہیں حاصل کیتا جاسکدا۔ اوہ لگن بھاویں رب دی ہووے یاں
کسے انسان دی، سڑنا شرط اے۔

ایس کتاب وچ سجاد حیدر نے ٹھیٹھ زبان دی تھاں عام بول چال دی زبان ورتی اے۔
جیہنوں پڑھن ویلے قاری نوں کسے ڈکشنری یاں پنجابی املاء دی کتاب نوں نہیں ویکھنا پیندا۔ ایس
پاروں ایہ کتاب عوامی ہوگئی اے۔ ایس پراگے دے مکالمے چوکھے بھرویں تے جاندار نیں۔
ایہناں ڈرامیاں دے کرداراں دے ناواں نوں ویکھیے تے لکھاری نے علامتی طور تے اک نواں
جہان آباد کرن دی کوشش کیتی اے۔ ایس پاروں ای بھاویں ایہ کتاب بہت پہلاں چھپی سی، پر
ایہدے پاتر اج وی اونے نویکلے نیں چٹے اوس ویلے سن جدوں سجاد حیدر ہوراں نے ایہ ناولک
اُلکیے سن۔ ایہ ڈرامے عالمگیریت دی انٹ مثال نیں۔

حوالے:

- ☆ لیکچرار شعبہ پنجابی، گورنمنٹ گریجویٹ کالج فار گرلز کاہنہ نو، لاہور
- 1- سجاد حیدر، بول مٹی دیا باویا (پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، لاہور، 1977ء) 18-
- 2- سجاد حیدر، بول مٹی دیا باویا، 22
- 3- ایضاً، ص 22
- 4- ایضاً، ص 22
- 5- ایضاً، ص 46
- 6- ایضاً، ص 63
- 7- ایضاً، ص 76
- 8- ایضاً، ص 87
- 9- https://www.goodreads.com/author/quotes/7994.Jean_Jacques_Rousseau
- 10- سجاد حیدر، بول مٹی دیا باویا، 131
- 11- ایضاً، ص 136
- 12- ایضاً، ص 136
- 13- ایضاً، ص 139
- 14- ایضاً، ص 140
- 15- ایضاً، ص 140